

Konstantina
Hlaváčková

MÓDA ZA ŽELEZNOU OPONOU

ČESKOSLOVENSKO
1948—1989

SPOLEČNOST, ODĚVY A LIDÉ V ČESKOSLOVENSKU 1948—1989

Foto na obálce V. Šlajchrt (→ s. 63)

© Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2016

© Grada Publishing, a. s., 2016

Text © Konstantina Hlaváčková, 2016

Photo © photographers or current copyright owners, 2016

Graphic design © Kristina Ambrozová, Štěpán Malovec, 2016

ISBN 978-80-7101-156-9 (Uměleckoprůmyslové museum v Praze)

ISBN 978-80-247-5833-6 (Grada Publishing)

MÓDA ZA ŽELEZNOU OPONOU

Konstantina
Hlaváčková

Obsah

7	Úvod		94	IV. Kam na nákup módního oděvu
	Móda, věda, svět a muzeální sbírky		96	Obchodní domy
10	I. Móda a ideologie:		100	Luxus, Femina, Fénix...
	politické a sociální kontexty		101	Družstva
12	Ztracené naděje 1945–1948		103	Pražské modelové domy v nové éře
17	„Nový život“ 1948–1953		118	Tuzex
34	Malé nadechnutí 1953–1960			
36	Socialismus s „lidskou tvář“ 1960–1970		122	V. Co nosily ženy
39	Normalizační peklo 1970–1989		123	„New Look“ a socialistický realismus 1948–1955
46	Ženy, zaměstnané „superhrdinky“		135	Pomalý návrat ke světové módě 1955–1960
52	II. Výroba oděvu		146	Bláznivá šedesátá 1960–1967
53	Bez výtvarníka to nepůjde		154	Pařížské novinky
54	Národní podnik Textilní tvorba		158	Londýnské vítězství „mini“
59	Ústav bytové a oděvní kultury (ÚBOK)		161	Konec desetiletí – konec univerzalizmu
65	Založení oděvního ateliéru na pražské Vysoké škole uměleckoprůmyslové		167	Všechno bylo jinak 1970–1980
68	Ústředí lidové umělecké výroby (ÚLUV)		169	Dědictví hippies 1970–1974
72	III. Mladí		174	Punk a brutální móda 1976–1980
74	Páskové a sajdky		176	Made in Italy a „disko“ móda
77	Hledá se vhodný oděv		177	Mini – midi – maxi, kalhoty a to ostatní
81	Hipísáci		202	Ještě trochu trpělivosti 1980–1989
86	Pankáči a ti druzí		203	Fenomén „yuppies“ a „Black is beautiful“
88	Jde se na disko		205	Návrhářské hvězdy
90	Móda v undergroundu		206	Co na to v Československu
			226	VI. Co nosili muži
			228	Ideologické vlivy
			231	Nenahraditelná „klasika“
			238	„Klasika“ v krizi
			250	VII. Textilní materiály
			251	Oděvy z umělých vláken – touha každé moderní ženy
			254	Trochu z historie
			255	Přírodní, nebo raději umělé?
			258	Chemická vlákna v Československu
			259	Nylon, perlon, dederon, silon – nezbytnost v šatníku
			267	Polyester a tesílové nadšení
			272	Měkoučkový akryl
			274	Elastická vlákna – dokonale tvarovaná postava
			277	Kovová vlákna – lurexový třpyt
			277	Šaty z „papíru“
			278	Závěr
			280	Výběrová bibliografie a dobový tisk
			282	Slovníček pojmů
			287	Summary

Móda, věda, svět a muzeální sbírky

„Konstrukce platného vědeckého poznatku při tom není nic jiného než vyvrcholení sociálního ustavování skutečnosti jako takové. Již na předvědecké úrovni každodenního života se skutečnost srozumitelného světa konstituuje postupnými procesy objektivace a habitualizace, takže to, co prožíváme jako běžné a samozřejmé, je výsledkem celé řady aktů, včetně společenské institutalizace a legitimizace. Věda představuje pouze metodicky kontrolovanou a na jednoznačnost zaměřenou formu téhož dění.“¹

Cože má společného věda a móda? Nic menšího než to, že obě aktivity jsou příkladem „procesů objektivace a habitualizace, jimiž se postupně konstituuje skutečnost srozumitelného světa.“ Móda jako jedna ze sociálně konstrukčních praktik se víceméně anonymně podílí na konstruování světa jako kontinuity smyslu. Od vědy se móda liší jen tím, že není kontrolována metodicky ani není zaměřena na jednoznačnost. To, čím je móda „kontrolována“, je neřešitelný svár dvou vzájemně spolupracujících i odporujících si nároků. Na jedné straně je to nárok vždy otevřené možnosti, jejíž realitu naznačují taková slova jako „budoucnost“ nebo „bližní“, nárok, který angažuje pro své naplnění především imaginaci svobodného individua. Naproti tomu stojí stejně naléhavý nárok objektivace, habitualizace či prostě transformace kreativních produktů osobní imaginace do oblasti,

1. Kouba, Pavel: Věda a svět (našeho života), in: Velický, Bedřich – Trifajová, Kateřina – Kouba, Pavel et al.: *Spor o přirozený svět*, Filozofia, Praha 2010, s.130.

kterou pokládáme za realitu našeho společného světa.

„New Look“, „etno“ móda či jen prodloužená délka sukně jsou při vši své náhodnosti úzce spjaty s nepřehlédnutelným kontextem světa, ve kterém žijeme a ve kterém sami sobě rozumíme. S módou jsou úzce spjaty mnohé významové souvislosti od komerčního zájmu přes ideologie komunit, historickou podobu individuality, kulturních a uměleckých podnětů, ekologii i technologii až k mocenské ideologii států.

Popis situace vytvořené uzavřením jedné oblasti světa železnou oponou ukazuje, jak zhoubné pro módu, ale stejně tak pro vědu, jakož i pro obecný způsob společenského soužití, je mocenské ovládnutí onoho nedefinovatelného sváru, kterému snad můžeme říkat „život“. Zároveň se ale ukazuje, že stejně zhoubný může být i dominantní vliv jiného agenta z početné rodiny vzájemně vztažených aktivit, např. komerce nebo technologie, pokud je jim přisouzena role, na kterou ze své povahy nestačí.

Popis proměn módních linií, jak po sobě následují v čase, by mohl být chápán jako návrat k lineárnímu dějepisu, který řadil historická fakta, jak za sebou následovala jako korálky na niti. Popisované módní proměny, jakými jsou změny siluety, délky sukně, šíře klop atd., stejně jako ideová a kulturní kritická hnutí menšin, však nejsou jen danými fakty, nýbrž jsou to citlivé záznamy pokusů animovat nepřehlédnutelnou situaci lidského soužití, vztahovat se k ní „zevnitř“, z pozice „bytí“ v procesu, který není ničím menším než realitou lidských dějin: porozumění přítomnosti v jejím záhadném oživujícím vztahu k minulosti a budoucnosti. Móda je lidskou iniciativou, částečně anonymní, částečně nesenou výraznými individualitami, která nás přesvědčuje o tom, že člověk nemůže být usazen ve svých jistotách, už proto ne, že si je

sám neustále vytváří a přetváří. Móda je tak možná tím nejbezprostřednějším a nejspontánnějším výrazem nesamozřejmosti lidského soužití.

Není to ale jen vztah k času a dějinám, co má v módě svůj bezprostřední výraz. Je tu věrně „obtisknut“ i druhý základní paradox lidské situace: Je móda výrazem touhy individua odlišit se od ostatních porušováním zaběhnutých pravidel, nebo jí jde naopak o to, akceptovat pravidla v jejich nejpřísnější vyhraněnosti? Zdá se, že móda je tímto svým dvojediným postojem spontánním výrazem stejně dvojediného vztahu člověka ke skutečnosti, kterou musí co nejdůsledněji akceptovat, a zároveň zachovat k ní své živé, kriticko-kreativní stanovisko.

Autorka předkládá výsledky jak svého dlouholetého studia módy a jejích dějin, tak zkušeností z praxe správce a tvůrce muzeální sbírky textilního umění. V jedné nedávné přednášce říká: „Ve shodě s teoretickým a filozofickým zájmem o módu se začaly rozšiřovat také muzejní sbírky, které se postupně zaměřily nejen na mistrovská díla módního designu, ale i na běžný oděv citlivě dokumentující životní styl jednotlivých dějinných období. Je zřejmé, že v pozadí tohoto zájmu lze tušit potřebu uspokojit jak poznání vlastních dějin, tak bližší seznámení s aktuální oděvní tvorbou, reflektující současnou sociální strukturu, výtvarné trendy a obecnější projevy dynamického vztahu individua a společnosti.“

V duchu této změny strategie muzeální praxe je i tato kniha zaměřena na faktografické údaje o vývoji módy, s přesvědčením, že sociální praxe, jak se reálně vyvíjí v anonymní návaznosti drobných událostí, je lidskou realitou, ve které si jedinec i společnost budují své porozumění sobě i světu.

Změna sbírkotvorné strategie muzeí, zaměřená k zájmu o běžné kusy oděvu a o jejich historické proměny,

není odklonem od umělecké hodnoty, od mistrovství vynikajících umělců a od okouzlení krásou – uměleckou hodnotou, nevyčísitelnou a neobjektivizovatelnou. Je to spíše historické pochopení, že krása, kterou lidé a dějiny produkují, není ukryta jen v izolovaných hmotných artefaktech, ale také v tajemství nekonečně mnohostranného lidského soužití, jehož produktem ony mistrovské artefakty jsou. Nevysvětlitelná realita lidského světa nám staví před oči všechny své stránky, od těch, které v nás vzbuzují radost a okouzlení, podobné tomu, jaké zažíváme pod Michelangelovým stropem Sixtinské kaple, po ty úděsné, z kterých nás přepadá úzkost a strach z budoucnosti. Zažíváme okouzlení i úzkost z toho, jak blízké souvisí se vzdáleným, naše s cizím, poznané s nepoznaným, a to jak kolem nás tak i v nás samých. Záhada reality a našich možností jí porozumět i podílet se na její konstrukci je věcí, pro kterou má historická reflexe důležitou roli.

Dokladem stoupajícího a diferencovaného zájmu o módu, o její společenské, estetické, řemeslné i kognitivní stránky je zakládání nových institucí např. Muzea módy při Fashion Institute of Technology v New Yorku v roce 1969. Toto muzeum začínalo od sbírkové nuly a během pěti desetiletí se dopracovalo k padesáti tisícům oděvních exponátů z období od 18. století po současnost a více jak třem stům tisíců ukázek textilních vzorů. Je zaměřeno také na módní fotografii a další dokumenty umožňující interpretaci umění módy na té nejvyšší profesionální úrovni. Jiným příkladem zájmu o zkoumání oděvu jako integrální součásti dějin a kultury představuje The Kyoto Costume Institute v Japonsku, jehož činnost se datuje od roku 1978. Také největší evropská muzea s oděvními a textilními sbírkami věnují stále více pozornosti

fenoménu oděvu. V roce 1986 bylo přiřazeno pařížské Musée du Costume založené v roce 1948 do organizační struktury Musée des Arts Décoratifs se sídlem v Louvru. V následujícím roce byla otevřena stálá expozice a zahájena tradice pořádání výstav z bohaté sbírky Musée du Costume. S celkovým počtem osmdesát šest tisíc sbírkových předmětů se řadí k nejobsáhlejším a nejhodnotnějším oděvním sbírkám ve světě spolu s Victoria and Albert Museum v Londýně a The Metropolitan Museum v New Yorku.

Také Uměleckoprůmyslové museum v Praze (UPM) svou dlouhodobou sbírkotvornou koncepcí se snaží včlenit do tohoto proudu a uspokojit zvyšující se zájem odborné i laické veřejnosti o oděv. V tomto prezentačním kontextu zaujímá kniha *Móda za železnou oponou* ojedinělé postavení vycházející z potřeby dokumentovat charakter módy ovlivněné politickou situací v Československu v době komunistické vlády.

Ludvík Hlaváček

Móda a ideologie: politické a sociální kontexty

Po skončení druhé světové války byl svět jiný než dřív. Společenský, sociální a ekonomický vývoj vycházel nejen z válečných zkušeností, které přinesly lidem na celém světě mnoho utrpení, ale také ze zkušeností předválečných, kdy svět procházel hospodářskou krizí. V Československu sehrálo významnou roli také trauma z Mnichovské dohody. Všechny tyto okolnosti ovlivnily postoj k budoucímu vývoji. Východiskem se zdálo být vytvoření státu zaručujícího sociální bezpečnost: zajištění práce pro práceschopné s odpovídající odměnou, ostatním občanům poskytnutí základních sociálních příjmů a nejnutnějších sociálních služeb. Těchto cílů bylo možné dosáhnout jen posílením úlohy státu v ekonomii a sociální oblasti.¹

1. Kalinová, Lenka: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálnímu dějinnému v letech 1945–1969*, Academia, Praha 2007, s. 25.

Vlasta

ONE J. KVĚTNA 1956

70 hal.

ROČNÍK X – Č.

18

LIST VÝBORU ČS. ŽEN

Květen 1945

Co jen moře květů znamená?

Vydechla země osvobozená.

Tou krásnou zemí zpívá, zpívá mír,

Tou zemí táhne vojsko – bohatýr.

František Hrubín

Ztracené naděje 1945—1948

Politické a společenské uspořádání Československa po druhé světové válce se vyvíjelo pod silným vnějším tlakem. V euforii bezprostředně po skončení války se stíraly rozdílné představy o budoucnosti, ale již v následujícím roce se situace proměňovala. Komunistická strana povzbuzena úspěchem v květnových volbách v roce 1946 se snažila urychlit společenské změny a získat monopolní moc.

Na základě Benešových dekretů podepsaných v říjnu 1945 probíhalo znárodnování bank, pojišťoven, dolů, elektráren a průmyslových závodů s více jak pěti sty zaměstnanci. Znárodnovací proces byl považován za akt sociální spravedlnosti v situaci všeobecného nedostatku základních životních potřeb. Částečné zestátnování velkých podniků probíhalo také ve Francii, Velké Británii, Itálii a v dalších zemích. V podmínkách poválečného hospodářského rozvratu a inflace se pokládalo posílení státu za nezbytné.

Válka způsobila v Československu sice menší hmotné škody než jinde v Evropě, ale i tak byly obrovské. V továrnách došlo ke zničení strojního vybavení. V dopravě se snížil zozový park na pětinu původního počtu lokomotiv a vagonů. Také přírodní zdroje byly vyčerpány. Stejně tak zničené silnice představovaly velký problém. Nevyčíslitelné ztráty lidského kapitálu způsobilo šestileté uzavření vysokých škol a některých škol středních. Zdraví

obyvatel utrpělo nejen vlivem špatné výživy, ale i vlivem neustálého stresu z nacistických perzekucí.

V poválečných letech probíhal též masový pohyb obyvatelstva. Do pohraničí se vraceli občané české národnosti, kteří se museli vystěhovat po podepsání Mnichovské dohody. Naopak obyvatelé německé národnosti byli odsunuti na základě Benešových dekretů. K dalšímu pohybu došlo v souvislosti s osídlováním pohraničí, kam přicházeli nekvalifikovaní a nemajetní lidé z vnitrozemí.

Dr. Edvard Beneš, prezident republiky.
Československo, II, 1947, č. 7

Významnými změnami prošla mezi lety 1945 až 1948 střední třída včetně vědců a pracovníků z oblasti umění a kultury. Narůstal počet zaměstnanců ve veřejné správě a peněžnictví. Náročnost administrativní práce souvisela mimo jiné s vázaným přídelovým hospodářským systémem. Změny ve společnosti se nejvíce dotkly velkých podnikatelů a majitelů středních podniků.

Komunistická strana pozvolna získávala rozhodující postavení také v kultuře a informační sféře. Velká část kulturních institucí prošla znárodňovacím procesem. Rozhlas, film, knižní trh, nakladatelská činnost a tisk podléhal státní kontrole. Kulturní dění však bylo současně široce podporováno státem pod heslem: „Otevřít lidu brány kultury“. Ve velkých městech, v regionech a závodech probíhal bohatý společenský život. V továrnách začaly fungovat závodní kluby. Během roku 1946 jich bylo registrováno tisíc pět set třicet devět. Pořádala se filmová a divadelní představení, hromadné zájezdy do městských divadel. Mládež organizovaná ve Svazu české mládeže trávila mnoho času na brigádách, kde se po práci účastnila sportovních a kulturních akcí. Ve společnosti vládlo optimistické ladění. Lidé se chtěli zbavit chudoby a strachu. Ve slibech komunistické strany spatřovali plnění svých snů².

Také odívání a módě se věnovala velká pozornost. Naléhavým úkolem se ukázalo nejen obléci obyvatelstvo a doplnit válečnou nouzí prořídle šatníky, ale také vzkřísit módní tvorbu, která před válkou dosahovala vysoké úrovně. Řešení spočívalo na jedné straně v obnovení efektivní činnosti textilního a oděvního průmyslu a na druhé straně v podpoře činnosti předválečných krejčovských živností a špičkových modelových salónů.

Již na podzim roku 1945 organizace Společenství krejčích proklamovala své odhodlání vybudovat v Praze módní centrum pro střední a východní Evropu. Na podporu této snahy začali vydávat v květnu 1946 módní časopis *Styl* s cílem vytvářet a propagovat kulturu odívání ve smyslu vlastní československé tvorby, a přispívat tak k pozdvižení všeobecné kulturní úrovně národa. Nově založené propagační komise organizovaly řadu módních přehlídek

především v Praze, Karlových Varech, Mariánských Lázních a mnoha jiných městech.³

Od roku 1946 vycházely i další módní časopisy. Móda se však stávala pozvolna politickou záležitostí. Řada politických stran vydávala své vlastní ženské módní listy. Pro vývoj československé módy po roce 1948 je nejdůležitější časopis s názvem *Naše žena a svět kolem ní* vydávaný od října 1946 Ústředním výborem KSČ v redakci Jiřiny Spalové a grafické úpravě Vojtěcha Michala. Svůj program deklaruje hned v úvodním sloupku: „... *oproti ostatním módním časopisům, které kdysi přinášely a dosud přinášejí většinou módní výstřelky a módní luxus pro ženy nepracující a hýčkané, bez ohledu na požadavky stále vzrůstajícího procenta žen pracujících, samostatných a s mužem rovnoprávných, chceme vybudovat módní časopis pro nejširší*

Milena, 1948, č. 6

3. Uchalová, Eva: Česká módní tvorba 1940–1947, in: Hlaváčková, Konstantina: *Česká móda 1940–1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 22.

2. Kalinová, Lenka: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969*, Academia, Praha 2007, s. 102.

Ritě Hayworthové se Mo-No velice líbí a byla potěšena s návrhem na titulní straně. Posílá čtenářkám srdečné pozdravy.

Mo-No, 1947, č. 8

ženskou veřejnost našeho národa, a to jsou ženy pracující, uvědomělé, v životě vždy nějak platné, ať jsou to úřednice, ženy zemědělců, umělkyně či ženy pracující v domácnosti.“ List nepopírá vedoucí roli pařížské módy, ale chce z ní přebírat jen to, co je vhodné a potřebné pro náš způsob života.⁴

Strana národně-socialistická měla svůj módní a společenský časopis *Milena*, jehož odpovědnou redaktorkou se stala Zdenka Fuchsová, zkušená návrhářka působící před válkou nějaký čas v salónu Rosenbaum. Nakladatelství Práce, podnik Revolučního odborového hnutí, vydávalo v letech

4. Uchalová, Eva: Česká módní tvorba 1940–1947, in: Hlaváčková, Konstantina: *Česká móda 1940–1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 24.

7. Ministerstvo průmyslu o výrobě textilního zboží, *Krejčovské listy*, 1947, č. 22, 1. 12., s. 2, cit. dle Uchalová, Eva: *Česká módní tvorba 1940–1947*, in: Hlaváčková, Konstantina: *Česká móda 1940–1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 25.

6. Dráždil, Milan: Tendence rozvoje textilního a oděvního průmyslu v západní Evropě, *Textil*, 1989, č. 5, s. 16.

5. Uchalová, Eva: *Česká módní tvorba 1940–1947*, in: Hlaváčková, Konstantina: *Česká móda 1940–1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 24.

1946–1948 *Měsíčník pro vkus a eleganci* v redakci Eugenie Grohové. Praktický anglický styl i francouzskou módu přinášel časopis *Mo-No*, vydávaný Tiskařskými a vydavatelskými podniky Československé strany lidové v redakci Marty Russové. I tento časopis se zřekl módních výstřelků a odvolával se na tradiční českou eleganci a vkus.⁵

Slibnému nástupu českého krejčovství bránil nedostatek materiálů způsobený pomalou obnovou textilního průmyslu. Citelnou ztrátu představoval odsun německých kvalifikovaných dělníků, mistrů a dalších odborníků z pohraničních oblastí, kde se nacházelo velké množství textilních továren. Jejich nahrazení nekvalifikovanými pracovníky z českého vnitrozemí znamenalo naprostou pohromu. Negativní roli sehrálo pochopitelně i znárodnění. Vážným problémem byl nedostatek kvalitních surovin, které se staly strategickým zbožím.

Na západ od československých hranic se situace vyvíjela odlišně. Po druhé světové válce textilní a oděvní průmysl v západní Evropě byl jedním z odvětví, které v relativně krátké době dokázalo obnovit svůj průmyslový potenciál zničený válkou. Toto odvětví prošlo zásadními strukturálními změnami v surovinové i technické základně. Bezprostředně po obnově poničených továren se ukázala potřeba reagovat na zvýšenou poptávku po textilním zboží a zvětšovat hmotné objemy produkce. Dynamický růst výroby a zvyšování poptávky po textilu a oděvech plynule probíhal od konce války až do počátku sedmdesátých let. Strukturu textilní výroby ve světě výrazně ovlivnil také razantní nástup chemických vláken. Výroba dokázala zhodnotit všechny laboratorní výzkumy, učiněné před a během války.⁶

Přestože znárodněné továrny v Československu všestranně

podporoval stát, nedokázaly vyprodukovat dostatečné množství požadovaného textilního zboží. Navíc, nej kvalitnější výrobky byly určeny pro export. V září 1947 zastavilo ministerstvo průmyslu finanční přiděl na nákup surovin ve výši čtyři miliardy korun, protože stát utřil za vývoz textilních produktů v minulém roce pouze jednu a půl miliardy.⁷ Všeobecné obtíže poválečné ekonomiky se v naší zemi stále prohlubovaly. V roce 1947 nebyl na příkaz Sovětského svazu přijat Marshallův plán, čímž se promarnila příležitost rychlé hospodářské obnovy, kterou plně využily západoevropské státy.

Ministr průmyslu Bohumil Laušman,
jak jej nakreslil dr. Adolf Hoffmeister.
Československo, II, 1947, č. 4

Domácí trh se potýkal s nedostatkem látek, oděvního zboží a jeho nízkou kvalitou. Tato situace si vynutila dlouhodobé regulování spotřeby a zavedení přídělového systému. Stejný systém fungoval bezprostředně po válce i v jiných zemích, např. ve Velké Británii, kde však byl zrušen již v roce 1949. U nás přetrval až do roku 1953. Textilní zboží se dělilo na vázané a volné, přičemž vázané bylo k dostání na tzv. šatenky, oděvní poukazy, a na zvláštní poukazy na textilní zboží. Vázaným zbožím byly všechny druhy svrchního ošacení pro muže, ženy a děti, prádlo, pokrývky hlavy, zboží „výstrojové“ (šály, rukavice, kapesníky), punčochy, ozdobné přípravy (krajky, módní bílé zboží, výšivky), cvičební a sportovní oděvy, deštníky, ručníky a utěrky, látky na oděv a oděvní součástky, šicí potřeby, dále ložní prádlo, tkané a vázané koberce, zástěry a svrchní šatstvo z kůže. Volné byly pouze kožichy bez svrchních látek, kožešinové zboží jako čepice a rukavice, metrové zboží z plsti a některé speciální

druhy doplňků vyrobené z podřadných surovin.⁸ Šatenky ani oděvní poukazy však nezaručovaly, že zákazník v obchodech najde požadované zboží. Příkladem velmi žádaného, ale těžko dostupného módního zboží se staly dámské nylonové punčochy.

Již během roku 1946 bylo jasné, že móda ve světě začíná opět ožívat. Čeští krejčí však měli jiné starosti. Po krátké poválečné euforii si uvědomili, kam směřuje politický vývoj a z něho plynoucí ohrožení svobodného podnikání. Stále obtížněji zápasili s politickou mocí. Kromě toho zmizela zámožná a kultivovaná klientela módních salónů. Ve společnosti založené na sociální rovnosti zaujímala přirozeně vedoucí místo konfekční výroba.

Nepřekonatelnou konkurencí krejčovských živností se stal národní

„Dostali jste v novém roce novou šatenuku a vydali jste se jako sta a tisíce jiných na výpravu po městě...?“

Vlasta, III, 1949, č. 2, foto O. Novák

8. Nová úprava spotřeby textilního zboží, *Krejčovské listy* XXXIX, 1946, č. 2, 45, 12., s. 1, cit. dle Uchalová, Eva: *Česká módní tvorba 1940–1947*, in: Hlaváčková, Konstantina: *Česká móda 1940–1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 25.

podnik Oděvní průmysl, který vznikl v roce 1945 znárodněním a spojením prostějovských konfekčních závodů Hanisch a spol., Nehera, Rolný a Silesia. Jeho činnost se zaměřila na výrobu všech druhů textilního zboží, včetně kůží, kožešin a doplňků a obchodování s nimi. Nicméně i v této situaci měli krejčí co nabídnout. V tíživé ekonomické situaci zdůrazňovali své vývozní schopnosti, zájem zahraničí o dokonale malosériovou krejčovskou produkci i zakázkovou výrobu.

Ze strany státu stále sílily centralizační snahy nejen ve výrobě textilního zboží, ale také v oblasti módního návrhářství. V listopadu 1946 se sešli zástupci hospodářské skupiny textilního průmyslu, ústřední ředitelé znárodněných textilních závodů, zástupci ministerstva informací, Ústředí svazu československých řemesel, Obchodní komory a Rady žen, aby jednali o zřízení centrálního orgánu, vytvářejícího novou československou módu.⁹ Tato snaha byla naplněna až v roce 1949 založením národního podniku Textilní tvorba, vzorové závody a modelárny, se sídlem v Praze.

Podzim 1947 přinesl ještě další ránu: daň z přepychu, která postihla veškeré kvalitní zboží včetně oděvů a látek zhotovených z přírodních materiálů např. vlna, hedvábí, kožešiny, výšivky, krajky, tedy téměř všechny materiály, které krejčí zpracovávali. Nepřihlášené zboží úřady zabavovaly a krejčí byli trestáni. Pak přišel únor 1948.

„Naše ženy nastoupily v pracovním nadšení do druhého roku pětiletky. Mezi nejlepšími údernicemi je Marie Johanisová, která pracuje na třech kroužkových doprředacích strojích o 1500 vřetenech na 150–160 % v závodě Flanela n. p. ve Šluknově.“

Vlasta, III, 1949, č. 52

„Nový život“ 1948–1953

V dubnu 1948 přijal nový, komunisty ovládaný parlament sérii znárodnovacích zákonů, na jejichž základě byly zestátněny další závody, tentokrát nad padesát zaměstnanců. Od roku 1949 pak probíhala likvidace soukromých živností, která byla dokončena během čtyř let. Tak v Československu zcela zaniklo soukromé podnikání a politická moc státu kontrolovala veškerou výrobu a služby. Postupné znárodnění a likvidace dobře prosperujících živností,

9. O novou československou módu, *Naše žena a svět kolem ní*, 1947, č. 1, cit. dle Uchalová, Eva: *Česká módní tvorba 1940–1947*, in: Hlaváčková, Konstantina: *Česká móda 1940–1970*, UPM ve spolupráci s nakladatelstvím Olympia, Praha 2000, s. 30.

rozbití dosavadní sítě služeb, která se utvářela po desetiletí na základě přirozené potřeby, ještě prohloubilo hospodářské potíže. Nová, státem uměle budovaná výrobní struktura a síť služeb nefungovala. Komunální, družstevní a národní podniky zaostávaly, nesplňovaly základní potřeby občanů a staly se předmětem veřejné kritiky. Vysoká úroveň předválečného oděvnictví a textilního průmyslu představovala pro komunistickou vládu dědictví dějinně překonaného společenského systému a musela být všemožně znevážena.

V obchodech přetrvával nedostatek zboží a lidé v očekávání pozitivního poválečného vývoje začali být rozčarováni. Spotřebitelský plán v prvním roce pětiletky počítal se zvýšenou spotřebou textilií a spravedlivou distribucí, aby vyrobené zboží nekončilo převážně na černém trhu. Národní podnik velkoobchodu Textilia dostal úkol postarat se o plynulé zásobování všech pracujících. Zvýšení výroby mělo být dosaženo standardizací a typizací tkanin, prádla a oděvů. Tedy výrazným omezením druhů vyráběného zboží. Problémem kolísavé kvality výrobků, kdy jeden podnik vyráběl kvalitní zboží a jiný ze stejného materiálu zboží téměř neprodejné s vědomím, že pro nedostatek se stejně prodá všechno, měl být odstraněn soudružským uvědoměním si škodlivosti takového počínání a budovatelským elánem.

Od počátku roku 1949 fungoval vedle přidělového systému také volný trh textilem, obuví a některými dalšími průmyslovými výrobky a potravinami. Volný trh se postupně rozšiřoval a zároveň se snižovaly ceny. Lidé si však stále stěžovali na dlouhé fronty a také na skutečnost, že stejně nakonec nedostanou koupit, co potřebují. Oficiální místa však obrátila problém naruby. Tvrdila, že zboží je přece dost, ale potíž je v počtu nakupujících, kteří podléhají nákupním horečkám a které

nestačí prodavači obsloužit. „*Naše ženy se již mnohokrát přesvědčily, že se nevyplácí věřit šeptandě. Kolik bylo těch, kteří věřili zahraničnímu rozhlasu, že přijde zhoršení, překotně nakupovali a druhého dne se dozvěděli, že zboží, které nakoupili, je o mnoho procent zlevněno.*“¹⁰

Zatímco ženy v Československu bojovaly v dlouhých frontách o základní ošacení pro rodinu, světová móda nabývala válkou ztracenou rozmanitost a vnitřní dynamiku. Pomalu, s rostoucím časovým odstupem od válečné úzkosti, přestávala móda ve svobodném světě

Josif Vissarionovič Stalin
s Klementem Gottwaldem.
Vlasta, VII, 1953, č. 13

Pracovní oděvy VE VOLNÉM PRODEJI

CAJKOVÉ KALHOTY
ŠTRUKSOVÉ KALHOTY
CAJKOVÉ BUNDY
(bez podlívků)

MÁME JICH DOSTATEK
V DOBRÉ KVALITĚ

Oděvní prodejny
národní podnik

Vlasta, IV, 1950, č. 27

10. Holečková, Božena: Do druhého roku pětiletky. Vlasta, 1950, č. 1, s. 2.

Christian Dior, „New Look“, 1947.
Collection Les Arts Décoratifs, Francie
Profimedia

vyjadřovat osobní skromnost a úzkost ze stále hrozícího nebezpečí. Na jaře 1947 předvedl v Paříži Christian Dior svou první kolekci v módní linii později nazvané „New Look“. Tento styl se stal pro následující léta určujícím v celém světě. Dior definitivně zavrhl strohý charakter připomínající vojenské uniformy s prozíravou vírou v přijetí ideálů kontrastujících s léty strádání a zároveň snahou probudit rozvoj textilní výroby. „New Look“ dal nový impuls světové módě mimo jiné i návratem k iluzi blahobytu. Zcela změnil ženskou siluetu, která byla s vystupujícím poprsím a útlým pasem velmi ženská. Nový styl však svojí náročností na materiál a provedení působil v době přetrvávajícího poválečného nedostatku provokativně. Tisk referoval o vlně negativních reakcí, např. ve Velké Británii se konaly demonstrace proti takto neehospodárnému stylu. Je zcela pochopitelné, že v Československu,

„Dnes jdou pod májovými prapory miliony a miliony lidí, kteří se navždy osvobodili od vykořisťování.“

Vlasta, IX, 1955, č. 17, s. 9

kde se pomalu měnilo politické klima, byly reakce velmi rezervované. Nicméně současně s negativními informacemi přinášely světové i československé časopisy vlastní návrhy šatů a plášťů v nové módní linii.

Období následující po roce 1948 je možné považovat za jedno z nejdramatičtějších v československých dějinách, kdy proběhly zásadní politické, ekonomické a sociální transformace. V únoru se změnil politický systém. V listopadu téhož roku byl přijat tvrdý kurz s radikálním obratem v hospodářské a sociální politice. Urychleně se zaváděl sovětský model regulace ekonomických procesů a sovětizace dalších společenských oblastí.¹¹ Změny zasáhly všechny oblasti života. Mohlo by se zdát, že móda je natolik vzdálená otázkám politické moci, že zůstane ušetřena pozorností vládnoucí strany. Tak tomu však nebylo.

Móda není svébytnou formou, ale citlivým výrazem komplexní

11. Kalinová, Lenka: Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969, Academia, Praha 2007, s. 114.

společenské situace. Bezprostředně odráží kulturní vyspělost i ekonomické podmínky, vyjadřuje jemné předivo interakce společnosti a individua. Móda je tedy bezprostředním výrazem rozvoje společnosti a rozmanitosti jejích vnitřních napětí a vztahů, výrazem svobody, tvůrčí síly a vztahu k druhým lidem. Proto nebylo možné, aby tak zásadní změny, jaké probíhaly po únoru 1948, se neprojevyly ve způsobu utváření módy a životního stylu obecně. Nový politický systém vyvinul značné úsilí s cílem využít módu jako účinný ideologický nástroj k ovládnutí občanů. Móda se tak ocitla v centru pozornosti komunistického režimu.

Po roce 1948 se vlivem politického vývoje začala měnit sociální struktura společnosti. Skupina zámožných a kultivovaných lidí, pro které byl kvalitní oděv osobní nezbytností a prezentací, byla pozvolna likvidována. Dělnická třída, jejímž jménem docházelo ke všem změnám, se však přirozeně nemohla stát nositelem vytříbené kultury a elegance, která je výsledkem dlouhého a často generačního zrání. Oděv, který oblékali noví představitelé moci, musel však

splňovat základní společenské normy, které stále platily. Stal se výrazem jejich nové sociální příslušnosti k vládnoucí třídě, nikoli však kultivované individuality, vytříbenosti a elegance.

Zatímco země v západní Evropě po ukončení hospodářské obnovy začaly vzkvétat, země pod vlivem Sovětského svazu se dostávaly do stále větších nesnází. Hospodářský vývoj narážel na politické překážky. Přednostní rozvoj těžkého průmyslu odčerpával investice i pracovní síly ze zemědělství a jiných odvětví. Zánik soukromých řemesel a kolektivizace měnily hospodářskou sociální strukturu a měly velký podíl na trvale neuspokojené poptávce obyvatelstva po spotřebním zboží a službách. Politika cílená proti třídnímu nepříteli byla spojována s vytvářením nové inteligence z řad dělnictva. Společnost se po únoru měnila nebývalým tempem do nebývalé hloubky.¹²

Ruku v ruce se změnami výroby a služeb plíživé postupovalo i masivní

Josef Kohout,
50. léta 20. století.
UPM inv. č. GF 64 372

12. Kalinová, Lenka: Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969, Academia, Praha 2007, s. 123–126.

ovlivňování myšlení obyvatelstva ne-
utuchající propagandou a mocenským
prosazováním ideologie, která vytvá-
řela novou sociální hierarchii a dávala
komunistickým funkcionářům absolutní
moc. Působení ideologických frází bylo
časem posíleno drastickými politickými
procesy, které vyvolaly strach a přiměly
občany k poslušnosti. Tak jako v celém
hospodářství i v rozvoji módy a odívání
nastoupily ideologické fráze, naivní
nebo účelově volené teze o novém
spravedlivém sociálním uspořádání
na místo věcných argumentů a přiroze-
né dynamiky života svobodné společ-
nosti. Význam oděvu a životních potřeb
se kladl hned na druhé místo za výživou
a měl se stát nástrojem společenské
převýchovy národa.

Důležitým nástrojem ideologického
působení na ženy byl tisk. Časopis *Naše
žena a svět kolem ní*, vydávaný od roku
1946 Ústředním výborem KSČ, se
transformoval v měsíčník *Žena a móda*,
vydávaný od ledna 1949 Radou žen
a národním podnikem Textilní tvorba.
Stejně instituce byly odpovědné také
za čtvrtletník *Módní tvorba*, který
vycházel v letech 1948–1951. Později
v roce 1955 obohatil trh čtvrtletník
Odívání, módní katalog určený pro
závody místního hospodářství a výrobní
družstva, za který nesla odpovědnost
Tisková, ediční a propagační služba
ministerstva místního hospodářství.
Ženám byl také určen časopis *Vlasta*
s texty věnovanými politickým tématům,
otázkám hospodaření, výchovy dětí,
zajišťování potřeb rodiny a domácnosti.
Od roku 1948 vydávalo Ústředí lidové
a umělecké výroby měsíčník *Tvar*,
časopis pro průmyslové výtvarnictví
a lidovou tvorbu, který poskytoval
značný prostor tvorbě módního oděvu
vycházejícího z lidových inspirací.

Toto jsou slova politického úvodníku
prvního čísla časopisu *Žena a móda*
uveřejněného v lednu 1949: „*Textilu je
stále poměrně nedostatek a bude ještě*

*dlouho trvat, než se nám podaří splnit
všechna přání širokých spotřebitelských
vrstev a než budeme moci říci, že jsme
nejen nejlépe obutým, ale i nejlépe oble-
čeným národem. Přesto však jsme viděli
ještě donedávna, že na Václavském
náměstí v Praze, v kavárnách a spole-
čenských střediscích našich měst se
promenují a objevují skvěle oblečení
jedinci, zatímco naši pracující pomalu
neměli v čem chodit. To již nebude.*“¹³

Jiřina Spalová, redaktorka časopisu
Žena a móda, byla autorkou mnoha
textů věnovaných koncepci nového
způsobu odívání a módě. Příkladem je
článek „*Cesta k novodobému obleku*“:
„*Náš názor na módu se změnil. Víme,
že v lidově demokratickém zřízení se
už nedíváme na módu jako na módu
ve vlastním slova smyslu, totiž na něco,
čím chceme uchvacovat, překvapovat,
ale jako na oblékání, jako na životní
potřebu, nejdůležitější hned po výživě.
A tato životní potřeba, v rámci celého
socialistického usilování o lepší a vyšší
životní úroveň, má být jednak oproštěna
od měšťáckého nesvobodného životního
nazírání, jednak nám má působit radost,
totiž má být estetická.*“¹⁴

Rozhodujícím ideologickým
východiskem byla teze o prohnilitosti
kapitalistického společenského zřízení
a z toho vyplývající nutnost budovat
společenský systém, zbavený vyko-
řisťování člověka člověkem. Jak obtížné
je vytvářet nové sociální uspořádání,
pro které v minulosti neexistoval
precedent, se ukazovalo velmi zřetelně
v odívání. Vyslovit zákazy a zapuzení
„přežitě kapitalistické módy“ bylo
jednoduché, avšak formulovat principy
životního stylu, které by konkurovaly
životnímu stylu ve svobodném světě, se
nedařilo.

V mnoha člancích v dobových
časopisech se mísil masivní ideologický
tlak s naivní vírou v nové spravedlivé
sociální uspořádání. Čteme-li dnes věty
plné až komicky nerealistických vizí

13. Babor, Karel: Předjaří naší módy, *Žena a móda*, 1949, č. 2, nestr.
14. Spalová, Jiřina: Cesta k novodobému obleku, *Žena a móda*, 1949,
č. 11, s. 20.

Vlasta, III, 1949, č. 16, foto V. Bartoň

„Do posledního roku pětiletky pracovní obleky pro ženy.“

Žena a móda, V, 1953, č. 1, foto Rosegal

ŽENA A MÓDA

Modely: V.
Cena: 3.
Cena: 18.
Cena: 25.
Cena: 30.

a nadějí a demagogických argumentů, nedokážeme odlišit vypočítavého prospěcháře od naivního idealisty. Je nepochybné, že součástí mocenské ideologie se staly i sociální ideály těch nejlepších demokratů předválečných let, které byly režimem účelově zneužity a začleněny do ideologické demagogie.

Móda a způsob odívání tedy musely zpřetrhat všechny vazby s předválečným obdobím a s módou západního světa. Nový módní styl měl být vytvořen pro člověka bytostně odlišného od člověka žijícího ve společnosti kapitalistické. Při jeho hledání nebylo možné opřít se o tradičně vůdčí roli francouzské módy, protože ta byla podle komunistických ideologů ovládána principy života buržoazie. Na novou československou módu určenou pracujícím se kladly principiálně jiné požadavky. „*Odkud tedy brát směrnice pro oblek nového člověka?*“ ptali se autoři mnoha článků na stránkách časopisů *Ženy a módy* a *Tvaru*.

Časopis *Tvar* podpořil v roce 1948 úsilí o vytvoření nového způsobu odívání čtenářskou anketou, kterou uvedl příspěvkem profesora Karla Langer: „*Lze uvést úsilí o módu v soulad s cíli socializujícího státu? Stačíme svými schopnostmi a prostředky na samostatnou módní tvorbu? Má smysl a naději na úspěch snaha o českost módy? Jaký kulturní a hospodářský zisk může móda přinášet? Jak organizovat módní tvorbu ve státě s plánovanou výrobou? ... Musíme přejít do ofenzívy, ať to stojí, co to stojí. Ovšem plánovitě a velkoryse. Nedůstojné a nemohoucí kopírování a obměňování vzorů, odpozorovaných na cizích módních přehlídkách, výstavách neb z cizích módních časopisů, nás ani nezachrání, ani nemůže přivést na vedoucí místo. Technická zdatnost, tolik u nás zdůrazňovaná, znamená sice mnoho, ale ne všechno a rozhodně ne to hlavní. (...) Prvenství v umění má výtvarníkův nápad. Úsilí o vlastní českou*

módu nebude úkolem snadným, avšak velmi nutným, a proto i krásným.“¹⁵

Mezi teoretiky se brzy rozhořel spor o další směřování vývoje odívání. Diametrálně rozdílné názory je možné nalézt na stránkách časopisu *Žena a móda* a *Tvaru*. V časopise *Žena a móda* vystupovala nekompromisně především Jiřina Spalová, jejíž postoje byly ideologicky nesmiřitelné. Prosažovala vytvoření oděvu na základě tzv. „nové“ architektury. Architekt navrhne účelné bytové jednotky a podle jejich uspořádání umístí okna a upraví fasádu s vyloučením všech samoučelných ozdob. Vzhled je tedy podřízen účelnosti a funkčnosti. Důraz je kladen na čistotu tvaru a charakter materiálu. „*Taková architektura nám může být vodítkem při hledání nové směrnice v oblékání.*“¹⁶

Oděv podle těchto představ měl být pohodlný, střih nesměl těsně obepínat tělo v místech, která jsou při práci v pohybu. Ozdoby jako krajky, stužky, nabírání, neúčelné sestavování knoflíků, variace základních tvarů límečků, kapes, sedla, manžet atd. byly zapovězené. Důraz se kladl na charakter textilního materiálu, který nabízí široké možnosti ve výběru barev a vzorů. Už ne černá a hnědá barva, ale barvy živé, jejichž kombinace se měly stát jedinou ozdobou oděvu.¹⁷ Mnozí namítali, že takto koncipovaný oděv přinese uniformitu a nebude pro ženy přitažlivý.

Texty publikované v časopise *Tvar* poukazovaly na jinou možnost při vytváření módního oblečení, a to na inspiraci lidovým oděvem a bohatou invencí národních krojů. Tento názor podpořil *Tvar* módní přehlídkou v květnu 1948 v Praze připravenou brněnskou pobočkou Ústředí lidové a umělecké výroby.

Reakce na stránkách *Ženy a módy* byla nekompromisní: „*Nejde jen o to, využít naše tradiční oděvy pro dnešní způsob oblékání. Tyto kroje vznikaly*

15. Langer, Karel: O českou módu, *Tvar*, 1948, č. 4, s. 81–84.

16. Spalová, Jiřina: O nový styl obleku, *Žena a móda*, 1949, č. 2, nestr.

17. Ibidem.

Nový typ jarního
kostýmu bez
tužení plátnem
a bez podšívky,
model TMT.

Žena a móda, I, 1949,
č. 2, foto Rosegnal

Šaty pro každý den
do zaměstnání s jedinou
ozdobou: tvar límce
a praktické zapínání, model
Textilní tvorby, 1952.

Žena a móda, IV, 1952, č. 10,
foto Rosegnal

Bílá batistová halenka s výšivkou
ve tvaru kulatého sedla, zdrhnutá
u krku do rýšku paspulkou, sukně
tkaná z javorinské činovatiny.
Modely navrhl a vypracoval kolektiv
lidového umění při Textilní tvorbě,
1952.

Žena a móda, IV, 1952, č. 4, foto Rosegnal

v jiné době, v jiném společenském
zřízení, odpovídaly duchu své doby,
vznikaly za feudalismu. My jsme dál
než o jedno celé společenské zřízení,
dál za kapitalismem, ve státní formě
zvané lidová demokracie, tj. už na cestě
k socialismu. Do této doby nemůžeme
za žádných podmínek aplikovat oblek
feudálního člověka (...) Dnes nám nejde
jen o to, něčeho hezkého v tradici našeho
národního oblékání využít, nám jde
o to, dospět na základě věcného studia
podmínek dnešní společnosti k oděvu,
který by byl vhodným doplněním
celkové úrovně pokrokového člověka,
který by stál v souladu s jeho světovým
názorem a nebyl v rozporu s národním

charakterem. (...) Tu a tam bude možné,
aby ruka vysoce výtvarná a citlivá vzala
charakteristický národní prvek z našeho
kroje, hlavně z krojů slováckých a slo-
venských, které oplývají větší slovan-
skou čistotou nežli kroje české, a aby jej
dovedně tlumočila v oděvu dnešní doby.
Naši návrháři však z většiny nejsou ani
výtvarníci, ani nestudovali dějiny obleku,
dokonce ani nemají odborné znalosti
krejčovské. To je fakt, který si nebudeme
schovávat.”¹⁸ Odpůrci přebírání motivů
z lidových krojů poukazovali také
na překážky čistě praktické, protože
oděvy s nakupením látky např. na ruká-
vech nejsou vhodné ani do průmyslu,
ani do mechanizovaného zemědělství.

Diskuse o podobě nového oděvu doprovázely informace o módě světové, která byla podrobována ostré a tendenční kritice. I když se přiznávalo, že světová móda je přece jen závazná pro určení siluety, délky sukně, šířky ramen i pro novou módu československou. Tento postoj vyplýval z obavy, že příliš radikální změny by ženy i přes silný ideologický tlak prostě nepřijaly.

Z konkrétních oděvních forem byl nejvíc zdůrazňován oděv určený do práce a specializovaný oděv pracovní. Každé pracoviště v průmyslu, zemědělství, zdravotnictví, dopravě atd. mělo být vybaveno speciálními obleky, které by nejlépe odpovídaly různým činnostem. Prvořadým úkolem módních návrhářů se stal tedy pracovní oděv. Požadovalo se, aby se vyráběl z vysoce kvalitního materiálu v barevných odstínech např. khaki, na kterých není vidět špína. Také po stránce střihové měl být prvotřídně řešen. Tyto úkoly vyplývaly z názoru na zásadní význam práce v lidském životě.

*„V novém společenském systému, v němž jdeme k socialismu a komunismu, se práce stává a stane v důsledku vyšších výrobních poměrů zdrojem lepší životní úrovně, bohatšího a krásnějšího způsobu života. Tím se stane práce také zdrojem zájmu a radosti (...) Dojdeme k názoru, že pracovní oděv je důležitý, prvořadý pro náš život, že je to oděv pro krásnou a významnou dobu dne. Pracovní oděv se tak stane středem pozornosti veškerého odívání, totiž tak zvané módy. (...) V popředí výtvarníkovy zájmu bude stát oblek pracovní a z něho se bude odvozovat na obleky ostatní.“*¹⁹ Oděvní tvůrci byli tak nuceni nově koncipovat již dávno objevené, protože např. typ dvoudílných montérek, tzv. modráků, nosili běžně dělníci už ve 20. letech 20. století, kdy také vznikl typ pracovní kombinézy.²⁰

Praktický oděv měl být vybaven typem zapínání umožňujícím rychlé

a pohodlné oblékání a svlékání. Z tohoto požadavku pramenila preference dvoudílného oděvu. Možnost nosit u sebe drobnosti měly zaručit funkční kapsy a bylo třeba „aby oděvní průmysl vymýtil jednou provždy pouhé falešné náznaky kapes, jak to kapitalistické konfekce na šatech rády dělaly“. Oblek

Mladá údernice ze Správy státních statků zkouší nový prototyp kostýmu.

Vlasta, IV, 1950, č. 1, foto Novák

21. Spalová, Jiřina: Od teorie k praxi v nové módě, *Žena a móda*, 1950, č. 11, s. 22.

měl být estetický a odpovídat našemu národnímu charakteru.²¹

Na jaře 1949 Uměleckoprůmyslové museum v Praze uspořádalo výstavu věnovanou funkčnímu oděvu. Její recenzent, významný teoretik Josef Vydra, vyjádřil nadšený obdiv: „Je nejhezčí ukázkou pracovní módy. (...) Dodává pracujícímu člověku sebevědomí, odvahy a vzbuzuje v něm ono psychologické vědomí sounáležitosti k určitému pracovnímu kolektivu. V tom je právě ona morální a společenská úloha šatu. (...) Pracovní oděv má též psychický význam jako uniforma u vojska, to je sebevědomí

19. Spalová, Jiřina: Pracovní oděv, *Žena a móda*, 1950, č. 7, s. 22.

20. Jarošová, Helena: *Účelný oděv v minulosti a současnosti* (kat. výst.), Středočeské muzeum v Rožtokách u Prahy, Roztoky u Prahy 1986.

22. Vydra, Josef: Výstava funkčního a rychlo odívání, *Tvar*, 1949, č. 4, s. 131.
23. Spalová, Jitřina: Odpolední a večerní šaty, *Žena a móda*, 1950, č. 11, s. nestr.

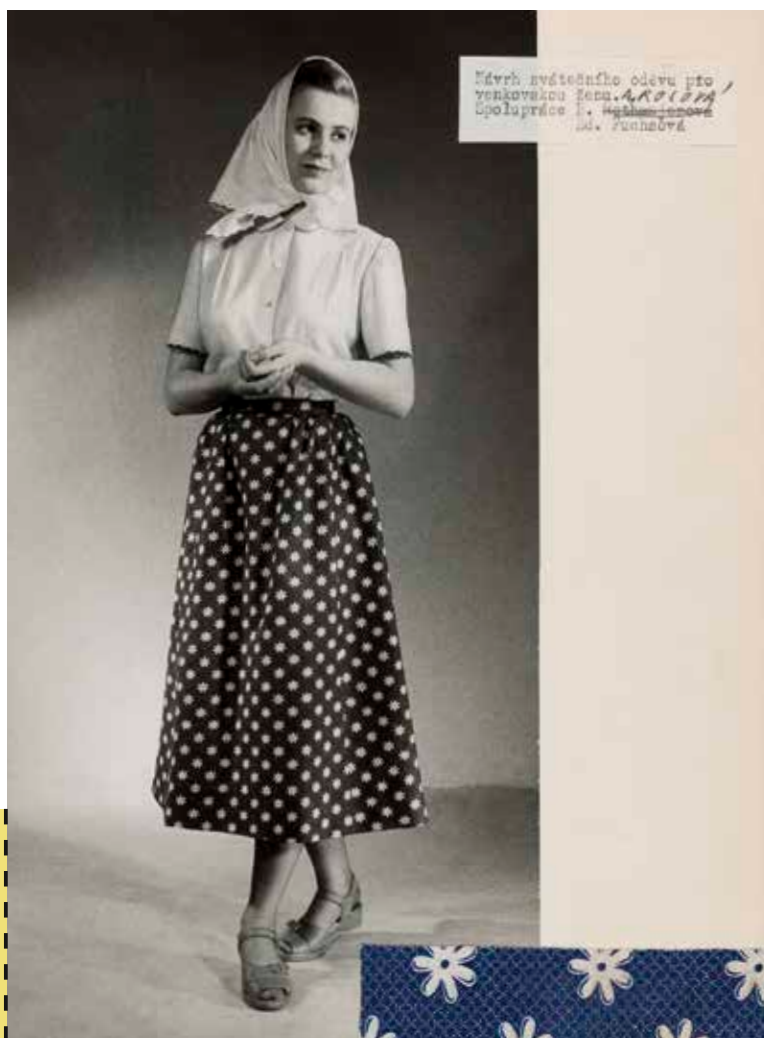
*a kamarádské společenství.*²² Výstava byla označena jako základní studijní materiál pro módní tvůrce.

Vedle pracovního oblečení měli oděvní návrháři za úkol navrhovat oděv určený pro „dobu po práci“, tedy oděv odpolední a společenský. Zdálo by se, že navrhovat tento typ oděvu nebude z ideologického hlediska takový problém. Práce tvůrců tu však narážela na ještě závažnější problémy, protože právě tyto oděvy se považovaly za příklad největšího nakupení nezdravého měšťáctví. Jednak proto, že nejlépe ukazovaly, na co peněženka toho kterého člověka stačí. A také proto, že byly údajně výrazem nerovného

postavení ženy ve společnosti, závislé na výhodném sňatku. Zahrnoval erotic-ké znaky, jako je dekoltáž a zdůrazňoval tvary ženského těla. Všechny tyto tzv. buržoazní prvky musely zmizet.²³

Tento typ oděvu mohl být však přece jen řešen s větší volností. Zdobnost se v tomto případě považovala za účelné zdůraznění slavnostní chvíle. U obleku vycházkového pak účelnost spočívala v ochraně těla proti chladu.

Ideologický boj za nový oděv a nesmiřitelný třídní postoj dokládá text uveřejněný v roce 1949 v prosincovém čísle *Ženy a módy*: „Jestliže kapitalistická společnost staví na nadvládě a moci jednotlivce nad ostatními, je přirozené,

Sváteční oděv pro venkovskou ženu, navrhla Zdenka Fuchsová ve spolupráci s A. Rosovou, vyrobeno pro Centrotex, 1951.
Módní tvorba, 1951, č. 4

že používá všech prostředků k udržení této moci. To znamená, že používá i svého zevnějšku. A to k oslňování, výlučnosti, k nadřazenosti, k udržení pocitu, že vládne majetkem, že je mocná. Z těchto základních snah se vyvíjel styl obleku vládnoucí buržoasie v kapitalistických státech. Proto oblek v kapitalistické sféře směřuje k nákladnosti: vyrábí se z drahých materiálů, komplikovaného, pracného a nákladného střihu, oplývá drahými a zbytečnými ozdobami. Proto se také v kapitalismu pokládá za nejkrásnější materiál nejdražší. (...) Střední třídy, to jest třídy maloburžoasní včetně inteligence, přejímaly tento buržoasní módní styl a toužíce po kráse, vytvořily si měšťácký názor na oděv: jen to se jim zdálo krásné, co bylo drahé. Slovo elegance, původně znamenající zjemnělost, uhlazenost, vkus, se často používalo jen tam, kde se plýtvalo materiálem, výrobní dobou obleku a nákladnými ozdobami. (...) Slovo elegantní tedy nemůžeme vůbec používat pro vhodný a dobrý oděv. (...) Zdá se, že v budoucnosti nebude tolik žádoucí mít elegantní oblek, být elegantní. Zdá se, že tyto výrazy vyměníme za příjemný, dobrý, vzhledný, vkusný oblek. To budou vedoucí pojmy našeho budoucího oblékání."²⁴

Současně jsme svědky zjevného pokrytectví, neboť přesto, že všechny příspěvky na téma módy se shodují v tvrzení, že už nebudou elity vybraně oblečené a že všem občanům musí být měřeno stejně, při rozsáhlé reorganizaci struktury oděvnictví po roce 1948 byly módní salóny, které oblékaly před válkou ty nejzámožnější vrstvy, znárodněny, nikoliv zrušeny. V těchto salónech si nechávala zhotovovat oděvy nová klientela, jednak příslušníci bývalé vyšší střední třídy, které z nejrůznějších důvodů nový režim akceptoval, ale především nová mocenská garnitura, která potřebovala kvalitní oděv pro svou reprezentaci. Například Marta Gottwaldová, manželka prvního dělnického

prezidenta Klementa Gottwalda, si nechala šít oděvy v bývalém salónu Hany Podolské, kde k dlouholetým zákaznicím patřila paní Hana Benešová, manželka posledního demokraticky zvoleného prezidenta. Takže hned v počátku nového politického systému docházelo v rámci beztřídní společnosti k sociálnímu rozvrstvení postaveném nikoliv na majetkovém zázemí, ale na příslušnosti k vládnoucí vrstvě.

„Projev paní Marty Gottwaldové
k Mezinárodnímu dni žen:
Drahé soudružky – milé spoluobčanky!“
Vlasta, III, 1949, č. 11

Zdánlivě v rozporu se všemi uvedenými fakty můžeme vidět na stránkách *Ženy a módy* oděvy a módní doplňky velmi dobré úrovně. Přes to, že doba nepřála skutečné módní tvorbě, dále zde působili vynikající návrháři, střihači, krejčí a švadleny, kteří buď již pracovali v oboru před válkou, nebo v tomto období rozkvětu českého oděvnictví získali své odborné vzdělání. Nejednalo se však o produkty průmyslově vyráběné, ale o oděvy ušité v bývalých proslulých modelových domech.

Představu o tom, jak se od politických proklamací lišil každodenní život, si můžeme udělat při čtení rubriky „Dopisy čtenářů“ v časopisech *Žena a móda* nebo *Vlasta*. Tyto dopisy jsou často velmi kritické k nedostatkům

24. Spalová, Jiřina: Elegantní nebo příjemný. *Žena a móda*, 1949, č. 12, s. 19.

Z přehlídky Oděvní služby: model je ukázkou společenských šatů s vhodným použitím dekorativních prvků.

Žena a móda, VIII, 1956, č. 4, foto E. Somossy

v obchodech, ke kvalitě zboží, k systému nakupování za body atd. Jsou psány jakoby podle jednoho schématu: pochvala práce redakce, vlastní kritika, dobrá rada soudruhům do výroby, jak problém napravit, a na závěr s pozdravem Pětiletce zdar nebo Čest práci. Tyto dopisy plné budovatelského nadšení, jsou evidentně psány upřímně s jistotou, že dojde k nápravě a s vírou v nový krásný život.

Ženy sice vzpomínají, jak hrozný byl život za kapitalismu, ale zároveň si stěžují na život současný např. „ (...) Již tři měsíce bezvýsledně procházím obchody a hledám sítko na čaj,“ nebo „Koupila jsem si dnes dvě pochoutkové čokolády s kokosovou vložkou. Jaké bylo moje překvapení, když jsem čokoládu rozbali-la a v obalu našla tvrdou čistou čokolá-du“.²⁵ Tyto dopisy jsou zrcadlem starostí o domácnost, ošacení rodiny a obrazem žalostného stavu československého oděvního a spotřebního průmyslu, který patřil před druhou světovou válkou k nejvyspělejším v Evropě.

Přes všechno úsilí vytvořit novou československou módu nebyly výsledky uspokojivé. Příčiny se spatřovaly v ideologické nezralosti pracovníků: „V celém našem oděvnictví a módě, ať je to průmyslová výroba, návrháři, kreslíři nebo krejčí, drobní pracovníci a vedoucí, fotografové a módní výtvarníci všech oborů, tam všude zápasíme s politickou neuvědomělostí nebo netečností. Všichni dohromady mají vliv na módu a styl jejího propagování i v časopisech. Jsou mezi nimi, bohužel v menšině, pracovníci politicky uvědomělí, kteří plně chápou

